

Symulacja procesu Wienera, wyznaczanie współczynnika dyfuzji, symulacja procesu dyfuzji i absorpcji

Metody Monte Carlo w fizyce
Nanoinżynieria materiałów

Łukasz Ruba

Akademia Górniczo-Hutnicza
im. Stanisława Staszica w Krakowie

14 kwietnia 2024

Spis treści

Cel ćwiczenia	3
1 Wstęp teoretyczny	3
1.1 Symulacja procesu Wienera i wyznaczanie współczynnika dyfuzji w układzie otwartym	3
1.2 Symulacja dyfuzji i absorpcji w układzie zamkniętym	4
2 Metodyka	4
3 Wyniki	5
3.1 Proces Wienera	5
3.2 Symulacja dyfuzji i absorpcji	8
4 Wnioski	11
Literatura	12

Cel ćwiczenia

Celem ćwiczenia było wykonanie symulacji procesów Wienera oraz dyfuzji i absorpcji. Na podstawie zebranych danych wyznaczono współczynniki dyfuzji oraz przeanalizowano wpływ częstości dostarczania cząstek do układu i powierzchni absorbenta na ilość aktywnych cząsteczek.

1 Wstęp teoretyczny

1.1 Symulacja procesu Wienera i wyznaczanie współczynnika dyfuzji w układzie otwartym

Dla modeli 1D można zapisać równanie dyfuzji jako:

$$\frac{\partial u}{\partial t} = D \frac{\partial^2 u}{\partial x^2}, \quad (1)$$

gdzie $u = u(x, t)$ i wyraża stężenie w danym układzie, a D to współczynnik dyfuzji. Warunek początkowy wybrany jako źródło punktowe można wyrazić poprzez delte Diraca [1]:

$$u(x = 0, t = 0) = \delta(x - x_0). \quad (2)$$

Rozwiązaniem takiego układu przy tak zadanych warunkach brzegowych jest funkcja $u(x, t)$ w postaci:

$$u(x, t) = \frac{1}{\sigma_t \sqrt{2\pi}} \exp \left[-\frac{(x - x_0)^2}{2\sigma_t^2} \right], \quad (3)$$

gdzie:

$$\sigma_t = \sqrt{2Dt}. \quad (4)$$

Jak można zauważyć, wyrażenie (3) ma postać taką samą jak rozkład normalny $N_t(x_0, \sigma_t)$. Dzięki temu proces dyfuzji można symulować wykonując ewolucję czasową grupy cząstek, które w kolejnych chwilach czasowych są przemieszczane losowo tak jak w procesie stochastycznym Wienera:

$$X_i(t + \Delta t) = X_i(t) + \Delta X_i, \quad \Delta X \sim N_{\Delta t}(0, \sigma_t), \quad (5)$$

gdzie korzystając ze wzoru (3) i podstawiając $t \rightarrow \Delta t$ oraz $(x - x_0) \rightarrow \Delta x$ otrzymujemy funkcję gęstości prawdopodobieństwa tego rozkładu:

$$f(\Delta x, \Delta t) = \frac{1}{\sigma_{\Delta t} \sqrt{2\pi}} \exp \left[-\frac{\Delta x^2}{2\sigma_{\Delta t}^2} \right], \quad (6)$$

$$\sigma_{\Delta t} = \sqrt{2D\Delta t}. \quad (7)$$

W algorytmach Monte Carlo proces ten możemy łatwo zasymulować w przestrzeni 2D w oparciu o zmodyfikowaną metodę Boxa-Mullera:

$$\Delta x = \sqrt{-2 \ln(1 - U_1)} \cdot \cos(2\pi U_2) \cdot \sigma_{\Delta t}, \quad (8)$$

$$\Delta y = \sqrt{-2 \ln(1 - U_1)} \cdot \sin(2\pi U_2) \cdot \sigma_{\Delta t}, \quad (9)$$

gdzie U_1 i U_2 to dwie liczby pseudolosowe z przedziału $[0, 1]$.

Dla symulacji prowadzonych w wyższych wymiarach np. 2D, zagadnienie to można odwrócić i na podstawie analizy przemieszczeń cząstek (zmiany koordynatów danych punktów) można wyznaczyć wartości współczynników dyfuzji:

$$D_{xx}(t) = \frac{\langle x^2(t) \rangle - \langle x(t) \rangle^2}{2t}, \quad (10)$$

oraz analogicznie dla wartości $D_{yy}(t)$, zaś współczynnik $D_{xy}(t)$ określający korelację kierunków x-y wyznacza się ze wzoru:

$$D_{xy}(t) = \frac{\langle x(t)y(t) \rangle - \langle x(t) \rangle \langle y(t) \rangle}{2t}. \quad (11)$$

Jako, że współczynniki D obliczane są na podstawie procesów stochastycznych, to występują w ich wartościach fluktuacje. W celu uzyskania wyniku niezależnego od czasu oraz jego odchylenia należy uśrednić zebrane wyniki w wybranym odcinku czasu. Na tej podstawie możemy policzyć m-ty moment:

$$\langle D_{\alpha\beta}^m \rangle \approx \overline{D_{\alpha\beta}^m} = \frac{1}{N_t} \sum_{k=1}^{N_t} D_{\alpha\beta}^m(t_k), \quad (12)$$

gdzie $\alpha, \beta = x, y$, zaś N_t to ilość kroków czasowych w wybranym przedziale czasu $[t_A, t_B]$. Dzięki temu odchylenie standardowe możemy wyrazić wzorem:

$$\sigma_{\overline{D_{\alpha\beta}}} = \sqrt{\frac{\overline{D_{\alpha\beta}^2} - (\overline{D_{\alpha\beta}^1})^2}{N_t}}. \quad (13)$$

1.2 Symulacja dyfuzji i absorpcji w układzie zamkniętym

W trakcie symulacji rozważano układ zamknięty, którego brzeg stanowił okrąg o parametrach $K_r(xr, yr, Rr)$. W układzie znajdowało się źródło dostarczające do układu cząstki z wydajnością:

$$\omega = \frac{dn}{dt}. \quad (14)$$

Cząstki dostarczone do układu podlegały w nim dyfuzji o stałych współczynnikach dyfuzji D . W chwili t dana cząstka znajdowała się w położeniu $\vec{P}_i(t)$ i przemieszczała się do położenia $\vec{P}_i(t + \Delta t) = \vec{P}_i(t) + [\Delta x, \Delta y]$, gdzie wartość tego przesunięcia była obliczana tak samo jak w ruchach Wienera (rów. (5)). Jeżeli położenie cząstki w chwili $t + \Delta t$ znajdowało się poza obszarem okręgu K_r , to obliczano nowe położenie cząstki zgodnie z prawem odbici. Jeżeli zaś trajektoria cząstki przecinała obszar absorbenta, zdefiniowanego jako okrąg $K_a(xa, ya, Ra)$, to zostawała “pochłonięta”, czyli nie brano jej pod uwagę w kolejnych obliczeniach. Przy stałym wydatku cząstek ze źródła $\omega = const.$ występowanie absorbenta ogranicza gęstość (liczbę) cząstek w układzie.

Przedstawione powyżej założenia realizowała gotowa funkcja “particle_translation.cpp”, której to podaje się następujące parametry:

- xr, yr, Rr - środek i promień obszaru, poza który cząsteczka nie może się wydostać,
- xa, ya, Ra - środek i promień absorbenta,
- xs, ys - położenie źródła,
- N_{max} - maksymalna liczba aktywnych cząstek w układzie,
- $t_{max}, \Delta t, N = t_{max}/\Delta t$ - czas trwania symulacji, krok czasowy i liczba kroków,
- $\omega = \Delta n/\Delta t$ - wydajność źródła,
- θ - znacznik, czy cząstka jest aktywna.

2 Metodyka

Obie symulacje wymienione we wstępie teoretycznym (1) zaimplementowano w kodzie napisanym w języku C++.

Dla procesu Wienera przeprowadzono symulację dyfuzji N cząstek umieszczonych w chwili $t = 0$ w punkcie $(0, 0)$, gdzie $N = [10^2, 10^3, 10^4, 10^5]$. Założono współczynnik dyfuzji $D = 1$, krok czasowy $\Delta t = 0.1$ oraz całkowity czas symulacji $t_{max} = 100$. Na podstawie zebranych danych obliczono podstawowe momenty, które pozwoliły obliczyć współczynniki dyfuzji D_{xx} , D_{yy} i D_{xy} . Dodatkowo dla każdego współ. dyfuzji wyznaczono wartość średnią i odchylenie standardowe.

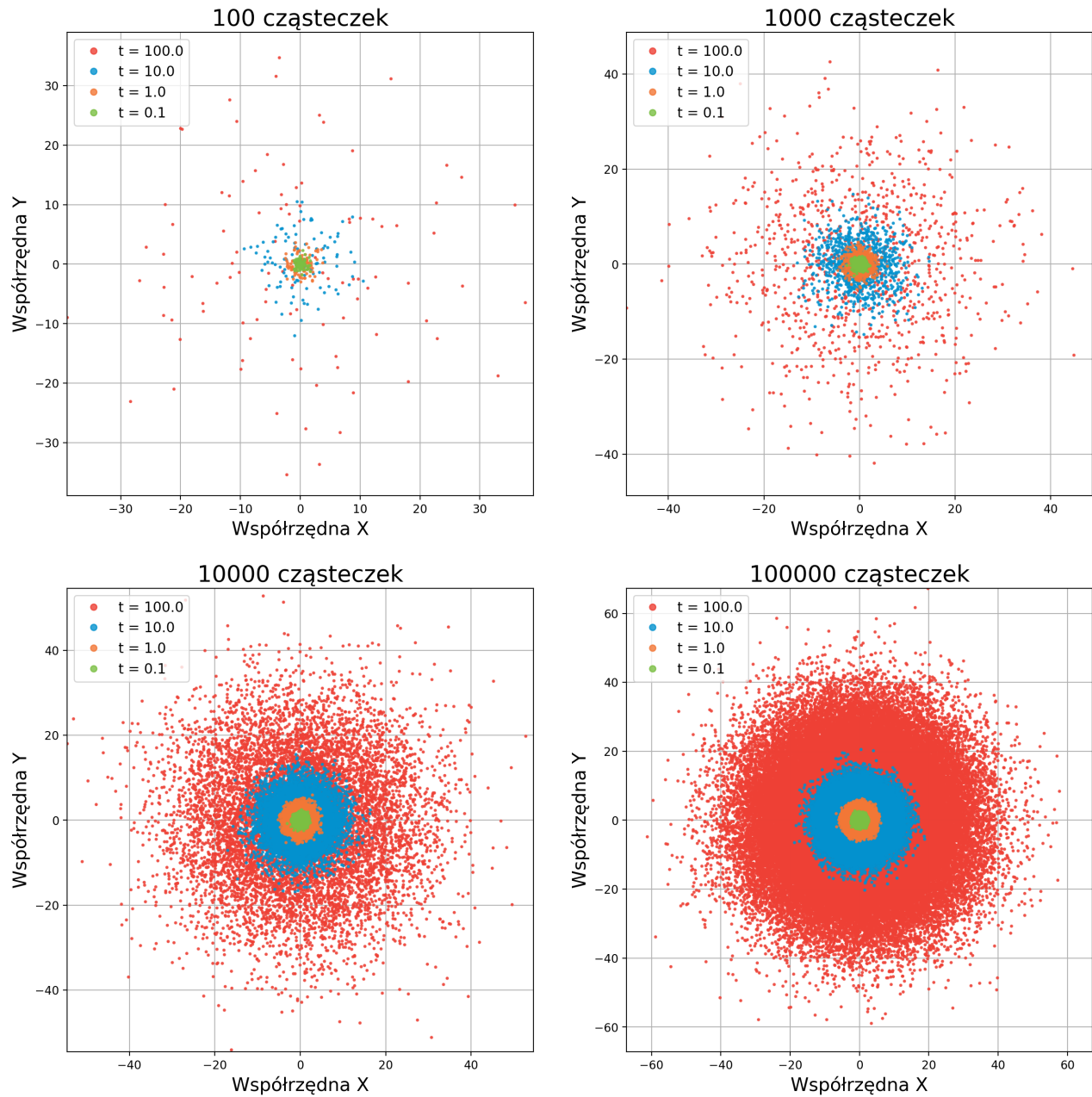
Dla symulacji dyfuzji i absorpcji przyjęto stałą liczbę cząstek $N = 10^4$ dodawanych do układu z prędkościami $\omega = [10, 50, 100] \frac{\text{cząstek}}{\text{s}}$ w punkcie $(-4.5, 0)$. Okrąg ograniczający przestrzeń miał promień $Rr = 5$ i środek w punkcie $(0, 0)$, zaś w punkcie $(3, 0)$ umieszczono absorbent o powierzchni koła zadanego promieniem $Ra = [0.1, 0.5]$. Dla każdej kombinacji $\{\omega_i, Ra_j\}$ wykonano symulację i przeanalizowano wpływ tych parametrów na ilość aktywnych cząstek w układzie.

Na podstawie zebranych danych utworzono wykresy lokalizacji cząstek w przestrzeni dla różnych chwil czasowych, krzywe zmiany współczynników dyfuzji oraz ilości aktywnych cząstek w układzie. Wszystkie grafiki wykonany przy pomocy biblioteki *matplotlib* w *Python*.

3 Wyniki

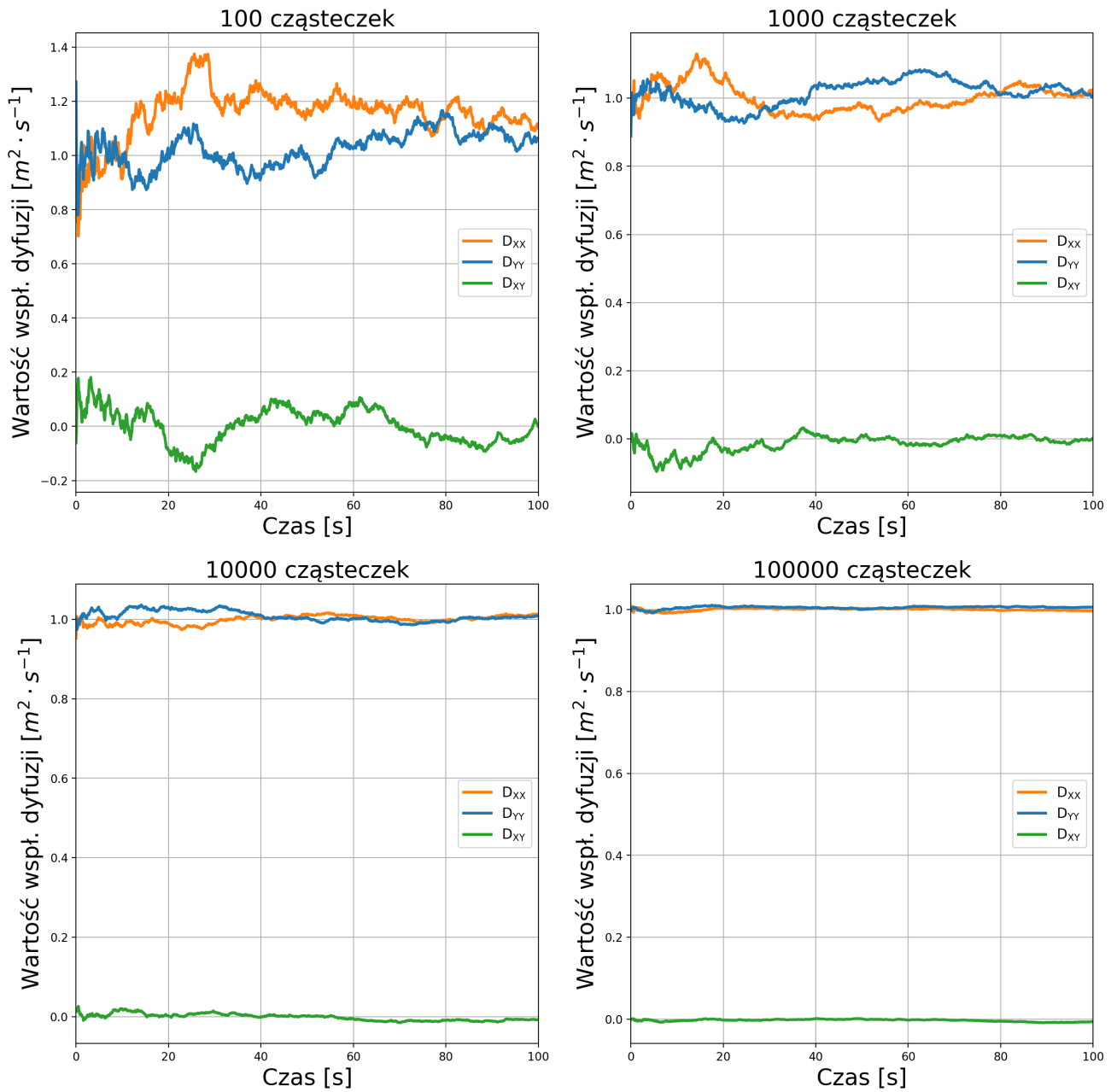
3.1 Proces Wienera

Na Rysunku 1 pokazano położenia cząstek w układzie otwartym w zależności od czasu i ich ilości. Wraz ze wzrostem ilości cząstek coraz wyraźniej widać jak rozkładają się one równomiernie w kołach o środku w punkcie startowym. Powierzchnia koła rośnie wraz z upływem czasu, czyli zgodnie z przypuszczeniami istnieje w układzie zjawisko dyfuzji.

Rysunek 1: Położenie cząstek w układzie otwartym w zależności od czasu pokazane dla czterech ilości cząstek $N = [10^2, 10^3, 10^4, 10^5]$.

Dla każdego N wyznaczono współczynniki dyfuzji D_{xx} , D_{yy} i D_{xy} w zależności od czasu (Rys. 2). Jak można zauważyć, im mniej cząstek w układzie tym większe są fluktuacje wartości współczynnika dyfuzji. Wraz ze wzrostem czasu symulacji każda linia coraz lepiej zbiega do wartości teoretycznej $D_{xx} = D_{yy} = 1$ oraz $D_{xy} = 0$.

Rysunek 2: Współczynniki dyfuzji cząstek w układzie otwartym w zależności od czasu pokazane dla czterech ilości cząstek $N = [10^2, 10^3, 10^4, 10^5]$.

W Tabeli 1 przedstawiono wartości dyfuzji wraz z ich odchyleniami standardowymi dla każdej symulacji obliczone w przedziale $(0, t_{\max}]$. Widać, że wraz ze wzrostem ilości cząstek maleją odchylenia oraz wartości dyfuzji pokrywają się z teoretycznymi do drugiego oraz trzeciego miejsca po przecinku w zależności od przypadku.

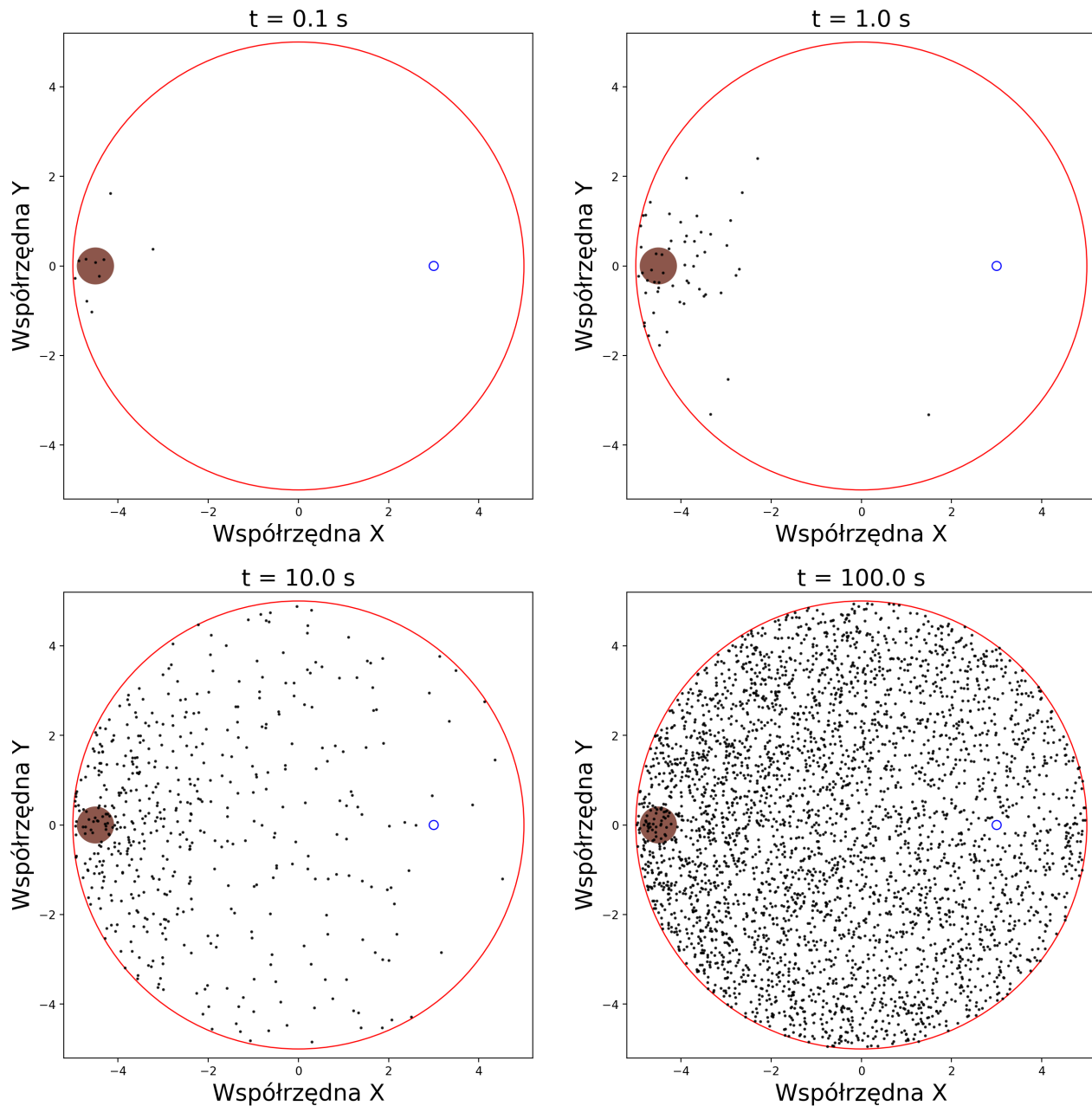
Tabela 1: Wartości współczynników dyfuzji cząsteczek w układzie otwartym w ostatniej chwili czasowej pokazane dla czterech ilości cząstek $N = [10^2, 10^3, 10^4, 10^5]$. Tło każdej linii pokazuje jej odchylenie standardowe w danym czasie.

	Ilość cząstek N			
	10^2	10^3	10^4	10^5
$\mathbf{D}_{xx}$	1.1575	1.0007	9.9941e-01	1.0002
$\sigma_{D_{xx}}$	2.9336e-03	1.3069e-03	3.1472e-04	9.7710e-05
$\mathbf{D}_{yy}$	1.0243	1.0163	1.0079	1.0050
$\sigma_{D_{yy}}$	2.0644e-03	1.1975e-03	4.0698e-04	9.2684e-05
$\mathbf{D}_{xy}$	1.9515e-03	-1.3111e-02	-1.3187e-03	-2.9196e-03
$\sigma_{D_{xy}}$	2.0517e-03	7.5340e-04	2.6532e-04	8.3302e-05

3.2 Symulacja dyfuzji i absorpcji

Na Rysunkach 3 i 4 zaprezentowano układ o częstości dostarczania cząstek do układu $\omega = 50 \frac{1}{s}$ oraz różnych promieniach powierzchni absorbenta. Jak można się spodziewać, w układzie z mniejszym absorbentem wizualnie widać, że aktywnych cząstek w układzie jest znacznie więcej. Zależność tą dla każdej przeprowadzonej symulacji pokazano na Rysunku 5.

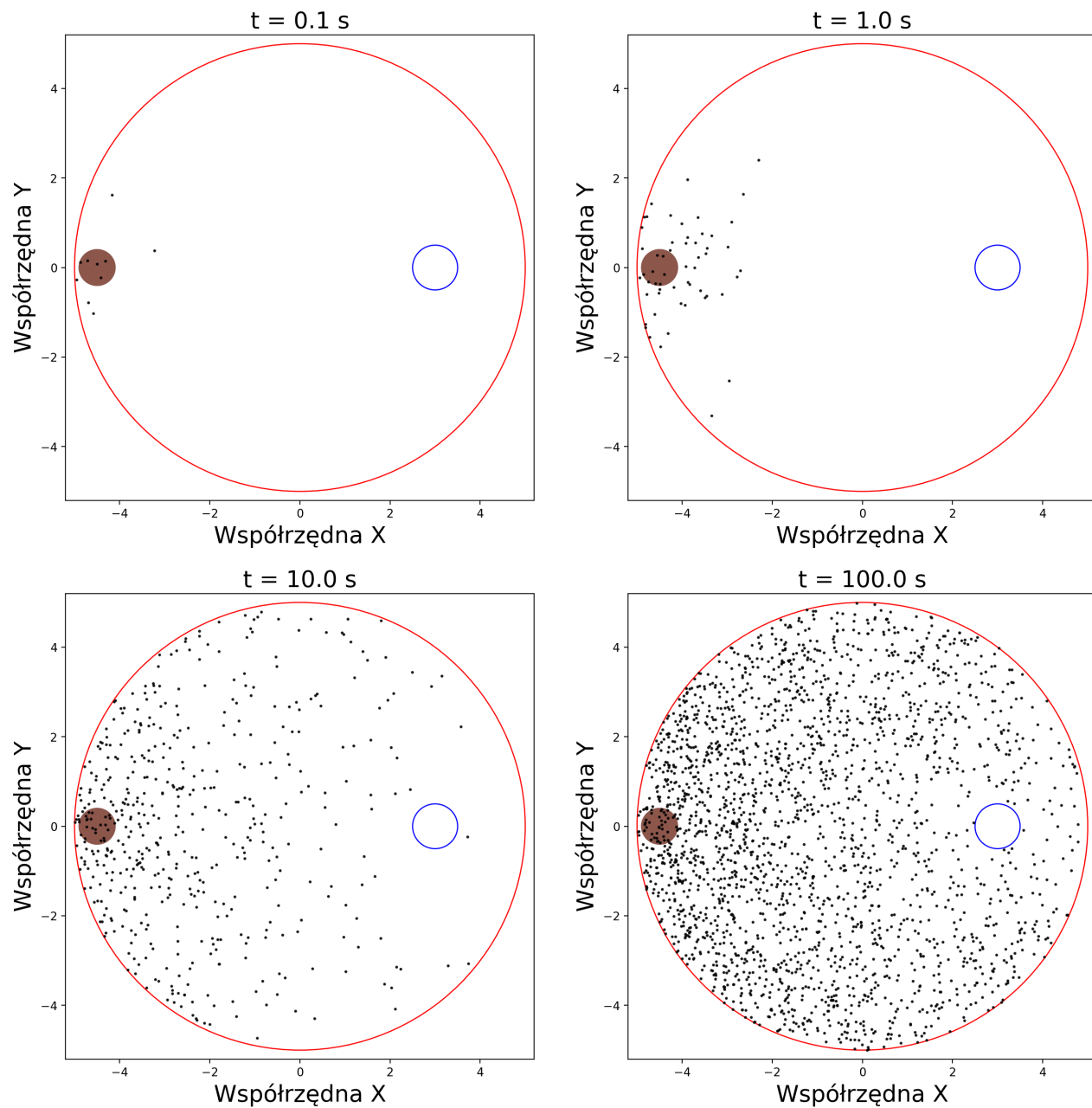
$$\omega = 50, R_a = 0.1$$

Rysunek 3: Wizualizacja symulowanego układu z częstością dostarczania cząstek do układu $\omega = 50 \frac{1}{s}$ oraz promieniem powierzchni absorbującej $R_a = 0.1$. Na czerwono oznaczono granicę układu, obszar brązowy pokazuje miejsce dostarczania cząstek - czarne kropki, zaś niebieski okrąg to absorbent.

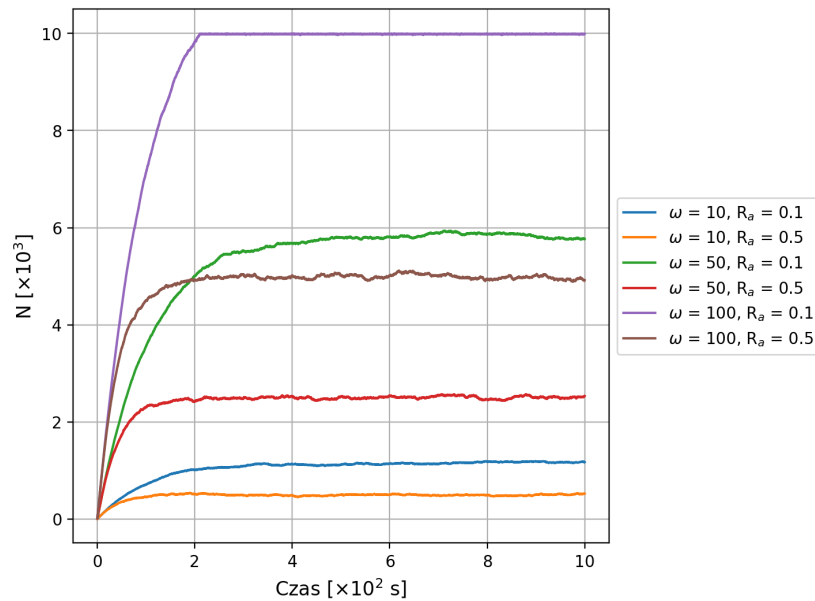

$$\omega = 50, R_a = 0.5$$

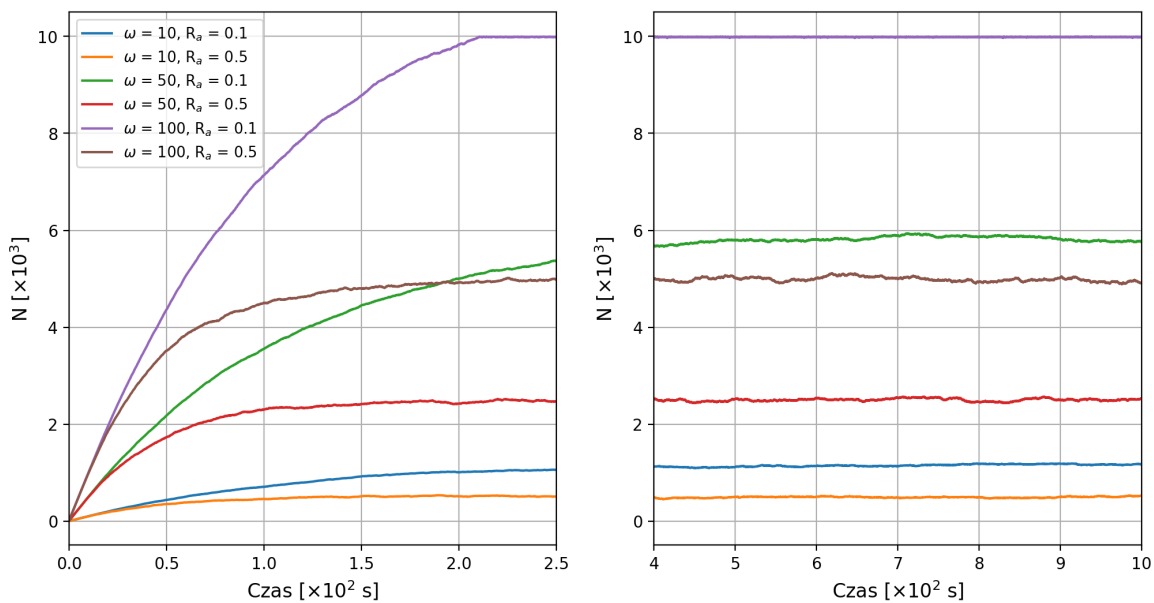
Rysunek 4: Wizualizacja symulowanego układu z częstością dostarczania cząstek do układu $\omega = 50 \frac{1}{\text{s}}$ oraz promieniem powierzchni absorbującej $R_a = 0.5$. Na czerwono oznaczono granicę układu, obszar brązowy pokazuje miejsce dostarczania cząstek - czarne kropki, zaś niebieski okrąg to absorbent.

Na Rysunku 5 pokazano ilość aktywnych cząstek w układzie dla przedziału czasu $[0, 1000 \text{ s}]$. Chcąc lepiej zobaczyć zależności między krzywymi utworzono Rysunek 6 gdzie skupiono się na dwóch konkretnych rejonach - wzrostu ilości cząstek aktywnych (od 0 do 2.5 sekund) oraz stanu ustalonego (od 4 do 10 sekund).

Rysunek 5: Krzywe ilości cząstek w układzie w czasie $[0, 1000 \text{ s}]$ w zależności od parametrów ω i R_a .

Na podstawie Rysunku 6 widać, że układy z mniejszym absorbentem wolniej się nasycają, za to osiągały większą liczbę cząsteczek po ustaleniu się stanu równowagi, co jest zgodne z intuicją. Wielkość częstości dostarczania cząsteczek determinowała ilość możliwych cząstek w układzie i wraz z jej wzrostem N rosło. Patrząc na krzywe zieloną i brązową możemy wysnuć twierdzenie, że większe znaczenie dla ilości cząstek w układzie ma obszar absorbentu, niż częstość dostarczania cząstek. Choć w przypadku reprezentowanym przez krzywą brązową ω była dwukrotnie większa niż w przypadku reprezentowanym przez krzywą zieloną, to w stanie ustalonym krzywa zielona przyjmuje znacznie większe wartości.

Rysunek 6: Po lewej - obszar wzrostu krzywych reprezentujących ilość cząstek w układzie od czasu; po prawej) stan równowagi w każdym z układów.

4 Wnioski

Na podstawie analizy procesów Wienera pokazano, że wraz ze wzrostem ilości cząstek w układzie jesteśmy w stanie lepiej oszacować wartości współczynników dyfuzji układu. W każdym przypadku wartości te oscylowały wokół wartości teoretycznych, co oznacza, że symulacje tego typu można wykorzystać do odtworzenia parametrów dyfuzji.

W symulacji dyfuzji i absorpcji pokazano, że parametry częstości dostarczania cząstek oraz wielkości absorbenta znacząco wpływają na zachowanie się układu, a ilości aktywnych cząstek w układach znacząco się od siebie różnią. Zauważono również, że przeważający wpływ na ilość cząstek ma wielkość absorbenta. Najprawdopodobniej wynika to z faktu, że zmiana promienia 5 razy oznacza tak naprawdę powiększenie się obszaru absorbenta 25-krotnie, czego nie rekompensuje dwu- lub dziesięciokrotny wzrost częstości dostarczania cząstek.

Literatura

- [1] Tomasz Chwiej, dr hab. inż., skrypt do zadania “*Monte Carlo: symulacja procesu Wienera, wyznaczanie współczynnika dyfuzji, symulacja procesu dyfuzji i absorpcji*”, AGH, Kraków, 3 kwietnia 2024.